

SOMORJAI ÁDÁM OSB

Katolikus egyházkormányzati egységek Szlovákiában a 2. világháború után

Különös tekintettel Nagyszombatra
(1922–1937–1977–1995–2008)

A mai Szlovákia területén az egyházkormányzati egységek felosztása, státusza és területe sok változáson ment át, különösen a 20. század utolsó évtizedeiben, illetve az 1992-ben önállósult Szlovák Köztársaság keretei közt. A következőkben ennek vázlatos áttekintésére vállalkozunk. Ebben az összefoglalásban nem részletezzük a görög-katolikusok egyházszerkezeti beosztását, amelyben egyébként hasonló logika érvényesül. Elsődlegesen az Esztergom jogán legrégebb és polgárjogi alanyi személyként sokáig egyetlen, a Nagyszombat (Trnava) székhelyű egyházkormányzati egység helyzetét illetően szeretnénk rendet teremteni. Itt ugyanis számos olyan változás történt, amely szinte áttekinthetlenné teszi a szervezeti egységek hivatalos elnevezése, mind pedig területi módosulásaiak megértését.

Ez az az egyházkormányzati egység, amely az 1918 előtti magyar időkben Esztergom érseki székhelyeként, majd annak helynökségeként funkcionált, Csehszlovákia megalakulását követően apostoli kormányzóságként létezett.¹ Az első bécsi döntés utáni időkben csak egy keskeny csík maradt az önállósult Szlovákiában. A második világháborút követően csak 1977-ben alakult meg Nagyszombatban az első szlovákiai érsekség, de érseket nem lehetett kinevezni. 1995-ben Pozsony-Nagyszombat érsekség névvel kettős nevévé vált.

2008. február 14-én XVI. Benedek pápa létrehozta Pozsonyban az ország első érseki székhelyét, amelynek Nagyszombat társérseksége és beosztott érseksége is maradt, a katolikus világegyház történetében szokatlan módon. Ily módon

1 „A trianoni béke következtében az Esztergomi Főegyházmegye 481 plébániájából 397 Csehszlovákia területére került. Hogy ezek egyházi irányítását lehetővé tegye, a Szentszék 1922-ben létrehozta a Nagyszombati apostoli kormányzóságot, amelyet 1937-ben kivett az esztergomi érsek joghatósága alól, és közvetlenül a Szentszék alá rendelt a többi csehszlovákiai egyházmegyével együtt. Az 1. bécsi döntés következtében 1939-ben a visszacsatolt dél-szlovákiai területeken 157 plébánia visszatért az Esztergomi érsekséghez, majd 1945-ben ismét elszakadt.” Matricula.hu E-kutatás a magyarországi egyházi levéltárakban. <https://matricula.hu/node/1458> (Letöltve: 2024. október 7.)

Nagyszombat 1977-től egész Szlovákia első és egyetlen érseki székhelye volt, ezért a nagyszombati érseket nevezhették Szlovákia prímásának is, élve a magyar időkben megszokott történelmi kifejezéssel. Azzal a szépséghibával, hogy nem volt ki felett prímáskodjék abban az értelemben, hogy nem volt több metropolita-érsek. Ez fokozatosan valósult meg: jelenleg három latin érsekség van, kettő metropólia, a fő érsek az újonnan alapított pozsonyi érsekség élén áll, tehát a prímás címet ő viselhetné. Összefoglalásunkban a vatikáni és az egyházi jogi (iuris canonici) szempontokra leszünk tekintettel, a csehszlovák és a szlovák szakirodalmat figyelmen kívül hagyjuk. Megjegyezzük, hogy a szlovákiai katolikus egyház 1993-ban visszakapta az államtól korábbi ingatlanjait, beleértve latifundiumait. Ezek közelebbi vizsgálata lenne az a szempont, amely államjogilag érthetővé tenné e számos változás indokát.

Lássuk tehát vázlatosan a nagyszombati egyházegység történetének főbb adatait:

1922 előtt: Nagyszombat (Tyrnavia [latin], Tyrnau [német], Tyrnaviensis [latin]): az Esztergomi Főegyházmegye Helynöksége. Az 1001-ben alapított Esztergom érsekség székhelyének török általi elfoglalását követően (1543) az érsek Nagyszombatban (és Pozsonyban) rezideált, és onnan csak 1820-ban tért vissza Esztergomba.

1922–1977: Trnava (Nagyszombat): apostoli kormányzóság.² Az Esztergomi Főegyházmegye területének nagyobb része a Dunától – és az Ipolytól – északra terült el, és ez 1922-ben Nagyszombat központtal apostoli kormányzósággá alakult,³ amelyet 1937. szeptember 2-től közvetlenül az Apostoli Szentszék alá rendeltek.⁴ Vatikáni és csehszlovák álláspont szerint emiatt már nem tartoztak Esztergomhoz, ugyanakkor

2 Az apostoli kormányzóság, vagy apostoli adminisztráció az egyházmegyét (püspökséget) megelőző egyházkormányzati egység a katolikus egyházban. Élén apostoli kormányzó áll, aki általában Rómától címzetes püspöki kinevezést kap. Teljes, püspöki jogkörrel kormányoz, azaz ordinárius.

3 Ld. előző közlésünket, Somorjai Ádám: A szlovákiai magyarok Mindszenty hercegprímásnak a nyugati államfőkhöz írt leveleiben 1945–1948. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 26. évf. 1. sz. 3–22. p. Az apostoli kormányzóságot megelőző az érsekség Esztergomba visszaköltözését követően helynökségként működött, amelynek illetékessége éppen a Dunától északra fekvő területek voltak – és a Szigetköz nagy része, egészen Révfülszab (Győr Kis-Dunán túli része).

4 XI. Pius pápa *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* kezdetű apostoli konstitúciója, a hivatalos latin szöveg megjelent a Vatikán hivatali közlönyében: *Acta Apostolicae Sedis (AAS)* 29 (1937) 366–369. p.

Esztergom még mindig sajátjának tekintette.⁵ Az 1977. évi bullában ezért szükséges volt az a kitétel, hogy leválasztották Esztergomtól (lásd alább).

1938-ban az első bécsi döntéssel Magyarországhoz (vissza)csatolt területek ismét Esztergomhoz kerültek.⁶ A nagyszombat apostoli kormányzóságból a szlovák államnál csupán keskeny csík maradt: a bécsi határtól északra eső, szlovákok által lakott falvak.⁷ 1945-ben mindez visszakerült a Csehszlovákiához, azaz a nagyszombati apostoli kormányzósághoz.⁸

1977–1995: Trnava (Nagyszombat): metropólia-érseki tartomány,⁹ amelynek hatásköre kiterjed egész Szlovákiára. VI. Pál pápa ugyanis 1977. december 30-án a *Praescriptio sacrosancti* kezdetű apostoli konstitúcióval rendezte az Olomouci (Olmütz), Nagyszombati, Wrocław (Breslau) metropoliai és más egyházmegyéek határait. Az 1927-ben aláírt és 1928-ban ratifikált *modus vivendi* logikáját követve ugyanis a Vatikán az egyes egyházmegyéek határait 1977-ben szintén a Csehszlovák Szocialista Köztársaság aktuális határaihoz igazította. Így a nagyszombati apostoli kormányzóság területét leválasztotta az Esztergomi érsekségtől és önálló érsekséggé emelte. Ezen kívül a Győri egyházmegye három plébániáját (a konstitúció ugyan nem nevezi meg, de a pozsonyi hídfőről, tehát Oroszvár [Rusovce], Horvátjárfalu [Jarovce] és Dunacsún [Čunovce]) községekről van szó), „mindörökre átadta” (*perpetuo addicantur*).

Hasonlóképpen a Pannonhalmi Szent Márton Apátság¹⁰ két plébániáját (ezeket sem nevezi meg, de Deákiról [Diakovce] és Komáromfüssről [Trávník] van szó) az apátságtól „elválasztotta” (*seiungantur*) és a Trnavai érsekséghez „csatolta” (*aggregentur*), stb.¹¹

-
- 5 Kiváltképp Mindszenty József, aki csak néhány napig volt a Dunától északra fekvő területek illetékes ordináriusa, érseke, mégpedig egyházbiztosként a beiktatástól, 1945. október 7-től a prágai nunciatura intézkedéséig, október 19-ig. Ld. Somorjai i. m.
- 6 Az Esztergom Főegyházmegye térképét 1939 és 1945 között ld. Somorjai i. m.
- 7 Erről nem ismerünk térképet.
- 8 A visszacsatolás részleteiről ld. Somorjai i. m.
- 9 Metropólia: görög szó, a főváros (metropolisz) környékét jelenti, eredetileg a Római Birodalom polgári kormányzati egysége volt. Magyarul egyháztartomány. Élén a metropolitai érsek áll.
- 10 Nullius (1983 után: területi) apátság, ami azt jelenti, hogy apátja (főapátja) ordináriusi, tehát megyéspüspöki jogkörrel kormányozza a rá bízott plébániákat. Deáki és Füß Árpád-kori plébániák, amelyek Pannonhalmához tartoznak. Az Apostoli Szentzsák elfeledkezett erről a jogi helyzetről az 1937. évi rendezéskor. – N. B. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, esztergomi érsek, pannonhalmi bencés, Deáki községben született.
- 11 „*Item duae paroeciae ad Abbatiam S. Martini in Monte Pannoniae pertinentes atque in finibus Rei Publicae Slovacae exstantes ab ipsa Abbatia seiungantur atque archidiocesi Tyrnaviensi aggregentur.*” Lásd AAS 1978. május 31. 70 (1978) 273–274. p. Jean Villot bíboros államtitkár és Sebastiano Baggio, a Püspöki Kongregáció bíboros prefektusa aláírásával.

A nagyszombati apostoli kormányzóság érsekségi rangra emeléséről a másik apostoli konstitúció szól, amely ugyanazon a napon jelent meg *Qui divino consilio* kezdettel.¹² Ennek illetékessége egész Szlovákia területe, melynek egyházmegyéi addig két csoportot alkottak. Nyitra (Nitra), Besztercebánya (Banská Bystrica, latinul Neosoliensis) és a Szepesi (Spiš) korábban szufragán egyházmegyék voltak ugyan,¹³ de közvetlenül az Apostoli Szentszékhez tartoztak. Ugyanakkor a Kassai (Košice) és Rozsnyói (Rožňava) egyházmegyék közvetlenül az Apostoli Szentszékhez tartoztak. 1977. december 30-án ezeket mind szufragán egyházmegyeként rendelte a pápa Nagyszombat metropoliai tartományába.¹⁴

Ezzel együtt a csehszlovák pártállam nem járult hozzá érsek kinevezéséhez, így az első érseket, Ján Sokol személyében, csak 1989-ben lehetett kinevezni.

1995–2008: Nagyszombat mellé felsorakozott Kassa érseksége. Szlovákia immáron két metropolia-érseki tartományból áll.

1995. március 31-én II. János Pál pápa a *Pastorali quidem permoti* kezdetű apostoli konstitúcióval Nagyszombat érsekség nevét Pozsony-Nagyszombat (Bratislava-Trnava) érsekségre változtatta. Kassa egyházmegyéjét pedig metropolia-érseki rangra emelte, ezzel egyidejűleg megalapította a kassai egyháztartományt, amelyhez a Szepesi és Rozsnyói egyházmegyéket csatolta.¹⁵ A pozsonyi Szent Márton-dóm konkatedrális, azaz társszékesegyház lett. Szufragán egyházmegyéi: Nyitra és Besztercebánya egyházmegye.

12 Püspökségi rangra, amelyet metropolita-érseki címmel látott el: „Administrationem Apostolicam Tyrnaviensem ad diocesis gradum evehimus eamque statim ad dignitatem Sedis Metropolitanae attollimus...” – A hivatalos vatikáni közlönyben, szintén az *Acta Apostolicae Sedis*ben 1978. május 31-i számában jelent meg: 70 (1978) 275–276. p. *Diocesis Tyrnaviensis ad gradum Ecclesiae metropolitanae attollitur.* Jean Villot bíboros államtitkár és Sebastiano Baggio, a Püspöki Kongregáció bíboros prefektusa aláírásával.

13 A bulla latin szövege nem nevezi meg Esztergomot, amelyeknek ez idáig szufragánjai voltak, bár nem ténylegesen, csak papíron.

14 Szufragán: a metropolia-érseki tartománynak az érsekség alá tartozó, megyéspüspök által vezetett, egyháztartományonként legalább két egyházmegye. – N. B. A lengyel nyelvben a „sufragan” szó értelmezése: segédpüspök. Az egyházjogban ez az értelmezés kivételesnek számít.

15 AAS 1978. május 31. 87 (1995) 776–777. p.

1. térkép. Szlovákia latin szertartású katolikus egyházi beosztása 1995 után (Wikipédia)

2003: Katonai ordinariátus

2003. január 20-án az Apostoli Szentsték és Szlovákia között megkötött egyezmény alapján létrehozták a katonai ordinariátust, amely egyházmegyei ranggal rendelkezik Szlovákia egész területén.¹⁶ Ennek székhelye Máriaivölgy (Marianka, Mariatal).

2. térkép. Szlovákia latin szertartású katolikus egyházi beosztása 2008 után (Wikipédia)

16 II. János Pál pápa 2003. január 20-án kelt *Spiritalem progressionem* kezdetű apostoli konstitúciója, melyet Angelo Sodano bíboros államtitkár és Giovanni Battista Re bíboros, a Püspöki Kongregáció prefektusa írt alá. Lásd: AAS 95 (2003) 235–236. p.

2008 után Nagyszombat megtartja érsekségi rangját, de az újonnan felállított Pozsony metropóliához tartozik, ami a világegyház történetében egyedülálló, *unicum*. 2008. február 14-én, Szent Cirill és Metód ünnepén kelt XVI. Benedek pápa *Slovachiae Sacrorum Antistites* kezdetű apostoli konstitúciója.¹⁷ Ezzel megszűnt a Pozsony-Nagyszombati Főegyházmege, és helyén létrejött a Pozsonyi és Nagyszombati Főegyházmege. A nyitrai egyházmegye egy részéből pedig létrejött a zsolnai egyházmegye.

Exkurzus: Birtokvita Pannonhalma és Nagyszombat között

Pannonhalma és a Nagyszombati érsekség közti birtokvita egyik oka az volt, hogy az egyházmegyei határokat megállapító apostoli konstitúció nem rendelkezik a szerzetesi ingatlanokról. Ezzel kapcsolatos a Vatikáni Államtitkárság 1996. március 11-én kelt 2172/96/RS ikt. sz. nyilatkozata, amely Tauran érsek¹⁸ aláírásával azt igazolja, hogy a Pozsony-Nagyszombat (korábban, 1995. március 31-ig Nagyszombat) érsekség, a Kassai érsekség és a Nyitrai Egyházmegye a következő magyar egyházkormányzati kerületek jogutódai: Esztergom (1993. május 31-től Esztergom-Budapest) érsekség, Győr Egyházmegye és a Pannonhalmi Területi Apátság. Mindezeknek azon ingó és ingatlan javai, amelyek 1918 után Csehszlovákia és jelenleg a Szlovák Köztársaság területére kerültek, az utódállam illetékes egyházmegyéjét illetik.¹⁹ A bencés álláspont az, hogy a két bencés plébánia javai ugyan az illetékes Nagyszombati érsekséget illetik, de a bencés szerzetesi javak nem.²⁰

17 Lásd: AAS 100 (2008) 125–128. p. Tarcisio Bertone bíboros államtitkár és Giovanni Battista Re bíboros, a Püspöki Kongregáció prefektusa aláírásával.

18 Jean-Louis Pierre Tauran (1943–2018), bordeaux-i egyházmegyes pap: 1969, vatikáni diplomata, a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának helyettes titkára: 1989, thelepte-i c. érsek és ugyanott titkár: 1990, 2003-tól bíboros, a Vatikáni Titkos Levéltár levéltárosa és könyvtárosa, az Apostoli Kamara kamerlengója: 2014.

19 Példány a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában.

20 Mindenesetre korábban a kataszteri kimutatásokban nem volt elkülönítve a kétféle birtoktest, tehát az elkülönítést utólag kell elvégezni. Vö. Somorjai Ádám: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja*, (Rendtörténeti Füzetek 13.), Pannonhalma, 2008. A komáromi bencés ház önállósulásáról szóló rész: 451–533. p.; Somorjai Ádám: A bencés birtokok nemzetközi jogi helyzete a Dunától északra fekvő területeken, 1919–1939. In Somorjai Ádám–Zombori István (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Budapest, 2016, 109–123. p.; Somorjai Ádám: Újabb iratok a Komáromi (Komárnói) Bencés Rendház helyzetére, 1919–1938. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 29. évf. 3–4 sz. 42–109. p.

A szlovákiai egyházkormányzati kerületek jogi személyisége

2009: A Püspöki Kongregáció 2009. június 12-én kelt 621/2003 ikt. sz. nyilatkozata (*dichiarazione*) a latin szertartású szlovákiai egyházkormányzati kerületek (*circonscrizioni ecclesiastiche*) jogi személyi minőségéről rendelkezik.

A felsorolás szerint a 2008. február 14-én kelt „Slovacchiae Sacrorum Antistites” dekrétum értelmében Szlovákia területén két metropólia van: Pozsony és Kassa, továbbá hat egyházmegye: Nagyszombat [helyesen: érsekség, de szufragán], Nyitra, Zsolna, Besztercebánya. Ezek Pozsony szufragán egyházmegyéi. Ezen kívül Szepes és Rozsnyó, Kassa szufragán egyházmegyéi. Mindezeknek jogi személyi minőségük van. Ezzel megszűnik a Nagyszombati érsekség korábbi katolikus egyházi jogi személyisége. Mindezek legitim tulajdonosai azoknak az ingó és ingatlan javaknak, amelyek jelenleg területükön fekszenek és amelyek korábban magyarországi egyházkormányzati kerülethez tartoztak, nevezetesen: Esztergomi Főegyházmegye, Győri Egyházmegye, Pannonhalmi Területi Apátság, továbbá a magyar egyházi intézmények, mint az Esztergomi Káptalan, Esztergomi Szeminárium, Egri Káptalan, Győri Káptalan, Lekéri Szent Szalvátor Apátság, Zirci Apátság és a Csornai Szent Mihály Főangyal Prépostság.²¹

Összegzés

Szlovákia 2008 utáni aktuális egyházmegyehatárai követik a polgári kerülethatárok logikáját. Magyar nézőpontból azt mondhatjuk, hogy észak–déli irányt követve felszabdallják a kelet–nyugati kiterjedésű határ menti magyar nyelvterületet. Ez utóbbit nehéz lenne egyetlen egyházmegyébe beosztani, számos okból, amelyek részletezésétől itt eltekintünk.

Ugyanakkor az egyes egyházmegyéknél bevezették a magyar nyelvű pasztoráció helynöki hivatalát. A tulajdonképpeni munka ezek eddigi működésének kiértékelése lenne, de ma még hiányzik hozzá a történelmi távlat.

Hivatalos vatikáni dokumentumok

Acta Apostolicae Sedis (AAS), az Apostoli Szentszék hivatalos közlönye, elérhető interneten. Az egyes évfolyamok számozása az eredetiben római számokkal történik, e helyen a könnyebb olvashatóság kedvéért a megszokott módon számozzuk. A hivatalos közlönyben a megjelenés mindig utólagos, ennek dátumát találjuk első helyen. A pápai intézkedések eredeti latin szövegét lásd a következő apostoli konstitúciókban:

21 Példány a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában.

XI. Pius pápa

AAS 1937. szept. 6. 29 (1937) 366–369.
Ad ecclesiastici regiminis incrementum 1937. szeptember 2.

VI. Pál pápa

AAS 1978. május 31. 70 (1978) 273–274.
Praescriptionum sacrosancti 1977. december 30.
 AAS 1978. május 31. 70 (1978) 273–274.
Qui divino consilio 1977. december 30.

II. János Pál pápa

AAS 1978. május 31. 87 (1995) 776–777.
Pastorali quidem permoti 1995. március 31.
 AAS 2003. április 5. 95 (2003) 235–236.
Spiritalem progressionem 2003. január 20.

XVI. Benedek pápa

AAS 2008. március 7. 100 (2008) 125–128.
Slovachiae Sacrorum Antistites 2008. február 14.

Irodalom

- Letz, Róbert 2024. Változások a szlovákiai egyházigazgatásban 1918 és 2008 között. *Magyar Sion*, 18. évf. 1. sz. 17–28. p.
- Somorjai Ádám 2008. *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja*, (Rendtörténeti Füzetek 13.). Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátság.
- Somorjai Ádám 2016. A bencés birtokok nemzetközi jogi helyzete a Dunától északra fekvő területeken, 1919–1939. In Somorjai Ádám–Zombori István (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Budapest, 109–123. p.
- Somorjai Ádám 2017. Újabb iratok a Komáromi (Komárnói) Bencés Rendház helyzetére, 1919–1938. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 29. évf. 3–4. sz. 42–109. p.
- Somorjai Ádám 2024. A szlovákiai magyarok Mindszenty hercegprímásnak a nyugati államfőkhöz írt leveleiben 1945–1948. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 26. évf. 1. sz. 31–50. p.